

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

em mel, színes borítékkal, minden hó elsején fog megjelenni, — s a politikai közlemények kizárásával az örmény tudományosság minden ágának magyar nyelven, részint szakszerű, részint népies ismertetését tűzte feladatául.

Közlenni fogunk nevezetesen közérdekű czikkeket az örmény föld- és népének valamint a hazai örményeknek régi és újabbkori állapotáról; szemlélnk hozni fogja az örmény klasszikus írók magyar fordítását; lesznek régészeti, irodalom- és költészettörténeti, nyelvtudományi, könyvészeti, egyháztörténeti, néprajzi, genealogiai és e szakba vágó egyéb közleményeink; szóval lehetőleg felkarolni igyekszünk az anyagot, mely ezen irányban rendelkezésünkre áll.

Többet ígérni ez úttal szándékosan tartozkodunk.

Ezek után van szerencsénk az **Armenia** munkatársaiul a következőket, kik közreműködésüket már eddig megígérték, felsorolni: **Pátkánián J.** egyetemi tanár (Szent-Pétervár); **Emin Megerdics**, a Lázárew-féle akadémia tanára (Moszkva); **Dr. Molnár Antal**, országgyűlési képviselő (Budapest); **Bárány Lukács**, örmény kath. plebános (Szamosújvár); **Ávedik Lukács**, örmény kath. plebános (Erzsébetváros); **Dr. Dervischián Szeráphin**, az „Armeniaca“ írója (Konstantinápoly); **Dr. Pátrubány Lukács**, fővárosi tanár (Budapest); **Dr. Simay János**, igazságügy miniszteri hivatalnok (Budapest); **Dr. Mártonfi Lajos**, gymn. tanár (Szamosújvár); **Fáraó Simon**, örmény kath. plebános (Csik-Szépviz); **Duha Dávid**, mechtárista atya (Ujvidék); **Novák Gerő** gymn. tanár (Szamosújvár.); **Görög Ioákim**, örm. kath. plebános (Gyergyó-Szent-Miklós); **Gojlav Ávedik**, (Bécs); **Dr. Gopcsa László** (Szamosújvár); **Hámbar Henrik Jenő**, (Smyrna); **Cshámán Hámázászb**, apostoli misszionárius (Trebisond).

A külföldi írók dolgozatai is mind magyar nyelven fognak megjelenni.

A folyóirat előfizetési ára egész évre 4 frt. félévre 2 frt., mely összeg a szerkesztőség nevére czímezve legczélszerűbben postautalvánnyal küldendő be.

Szamosújvárt Január 1. 1887.

Az **ARMENIA** szerkesztősége:

GOVRIK J. GERGELY SZONGOTT KRISTÓF

mechtárista atya.

gymn. tanár.

Örmények Buda visszafoglalásánál.

Irta dr. MOLNÁR ANTAL.

A tizenhetedik század egyik legnagyobb jelentőségű hadi eseményének, Buda visszafoglalásának kétszáz éves emlékezetére rendezett történeti kiállításnak díszes helyén a törökök elleni hadjárat mozzanatait feltűntető pompás gobelinek alatt, melyeket a királyi kincstár engedett át a kiállítás számára, örmény nyelven írott hat levél vonta magára a látogató figyelmét. Elmosodott, részben alig olvasható volt rajtuk az írás, itt-ott ki volt égve egyik-másik darabja a leveleknek, mintegy jelezve, hogy öldöklő ostromnak tűzéből vittek hirt, hogy romboló pusztításnak közepette keltek útra, szolgálatot tenni a kereszténység szent ügyének.

Ezeket a leveleket a törökök által szívós kitartással védelmezett Buda-várból egy igénytelen örmény iparos, Gábor életének kockázatásával küldte Bécsbe, Diodato János örmény ékszerészhez, ki a levelek tartalmát a hadi tanács elnökének, Badeni Hermann örgrófnak tudomására juttatta. *)

A török uralom alatt élő örmények ez időtájt fő közvetítői voltak a Kelet és az európai Nyugat közti kereskedésnek Magyarországon keresztül. Csak hogy ez a kereskedés nem volt egyéb a legnagyobb kockázattal járó szerencsejátéknál. A szünetet alig ismerő hadjáratok, s béke idején is a török pasák önkénye, állandó veszélyt képeztek a kereskedők feje fölött, s akárhányszor megtörtént, hogy gazdag nyereséggel adtak ugyan túl árucikkeiken, de másnap már egész vagyonukból kifosztották szegényeket. Ez volt oka annak, hogy mindenik, valamely kézi mesterséget is megtanult, hogy legyen miből megélnie arra az esetre, ha elveszítvén a vagyonát, nem folytathat többé kereskedést. Diodato János Bécsben a kereskedés mellett ötvösséget üzött. Gábor pedig mint kereskedő és kölcsönökkel foglalkozó üzletember elveszítvén minden pénzét, kénytelen volt a szabó mesterségre adni magát és kaftánokat készített Buda védelmezőinek.

*) A levelek egyikőre rá is van jegyezve: A Sua A. S. Hermann di Baden, Al. Johann Diodato Armeno.

A bécsi hadi tanács elnöke jóval az ostrom kezdete előtt tudósításokat vett tőle Diodato útján a törökök hangulatáról és hadi erejéről.*) Már 1685 tavaszán megírta Gábor mester, hogy a törököket utóbbi vereségeik egészen kimerítették, hogy minden áron békét kívánnak s hogy elérkezett a kedvező alkalom, a félhold hatalmának megtörésére. Nem csekély fontosságot tulajdoníthattak közlésének, erre vall legalább az a körülmény, hogy a levél olasz fordítása oda van csatolva a Velencének bécsi követe által kormánya részére küldött tudósításokhoz is. (Dispacci di Germania.) Bezzeg meglapultak a törökök Érsekújvárnak eleste óta! írja levelében Gábor szabó. Úgy beszél velem a pasa (Abdurrahman budai parancsnok), mintha testvére volnék, s kér, hogy írjak Sáhinn doktornak Bécsbe**) a békét kéz alatt is előmozdítandó. Nagyon sokat remélnék e levelek irásától Abdurrahmanék, pedig tán nem fog semmit sem használni. Ne is használjon; mert a török oly gyöngye most, a milyen még soha nem volt, s ezer esztendőben egyszer ha jó ily kedvező alkalom az ozman hatalomnak legyőzésére.

Közvetlenül az ostrom előtti napokban, 1686 elején másik levelet küldött Gábor Bécsbe, a melyben elmondja, hogy Buda és Pest egész török őrsege s benn lakó vidékiek is mindössze nincsenek többen 12.000-nél.***) Jun. 13-án kelt jelentésében pedig hozzáteszi, hogy kevéssel az ostrom kezdete előtt Jenőből 600 válogatott spahi érkezett Budára. Jun. 28-án pedig örmény küldöncze, Gergely szöbelileg terjeszti elő, hogy Abdurrahman a vár egyik fontos pontjának, a régi királyi palotának védelmét helyettesére, Ibrahim pasára bízta, s hogy a várban mintegy 100—120 főnyi magyar rabszolga is van.****)

*) Diodatonak 1686 vége táján Lipót királyhoz intézett beadványa. (Bécsi állami levéltár, Turcica). Lásd Károlyi Árpád: Buda és Pest visszavétele 1686-ban, 199. l.

**) Sáhinn tekintélyes bécsi örmény orvos volt, ismerőse úgy a budai pasának, mint a hadi tanács elnökének, aki ügynökeül használta őt. L. Károlyi id. m. 5 l.

***) A velencei követ Dispacciái közt megtaláljuk e levél tartalmát is: Tantí di presidari, come gente del paese e con quelli di Peste, tutti arrivano a m. 12.

****) Melléklet a velencei követ Dispacciáihoz.

Az ostrom első időszakában megbecsülhetlen tájékozást nyújtottak a hadi tanácsnak s általa az ostromló keresztény seregnek Gábor mester főnnebb említettök levelei.**) Leírja bennök a törökök siralmas helyzetét, védelmi előkészületeiket, az ostrom művek ellensúlyozására tett előkészületeiket s tanácsokat ad az ostrom sikeres vezetése érdekében. Három a levelek közül 1686 jun. 18-án kelt (ki van téve rajtuk az örmény időszámítás is, 1135 év**), a többin nem találkoztunk a keletnek megjelölésével (egyik épen az ennek szánt helyen van kiégve), de kétségtelennek látszik, hogy junius második felében írta azokat is Gábor. Nem tudhatván, vajon melyik jut elrendeltetése helyére, újra meg újra ismételnie kellett tudósításaiban egyes részleteket. De ezen ismétlések daczára megérdemli ez a hat levél, hogy a mi belőlük fennmaradt, magyar fordításban helyet találjon folyóiratunk hasábjain.

Jun. 18-án, „pénteken“ ezt a három levelet indította útnak Gábor:

I. „Tudtára adom, hogy mindenek előtt a folyót kell hatalmukba keríteniök. Mihelyt birtokukba vették, a vár is övék lesz. A folyóhoz vezető úton három akna van, a Toprak-tabiaszinál (Földsáncz) szintén három, a Karakas-kuleszinál (Fekete-szemöldök torony), valamint a Frenki-kuleszinál (Európai torony) egy-egy. Robbantsák fel a Toprak-kuleszit (Földtorony), mely a Becs-kapuszi (bécsi kapú) sarkánál áll, s akkor beveendik a várat. Ha a lőpor-torony dolgában kérdez ön: a kutya nem akarja felrobbantani, mondván, hogy ő nem kapott levelet. A mi engem illet, több ízben tudósítottam már önt, hogy egy levelet juttasson hozzám, hogy rábeszélhessem ezt a kutyát. Mit tehetek róla? Ez az ön hibája. Jövőben tegyenek, a mit akarnak, csak kerítsék hatalmukba a folyót. A vár romlása a viznek elvételétől függ.“

II. „Eleve tudtára adom, hogy minden áron hatalmukba kell keríteni a vizet. Azonban a vízhez vezető úton három akna van, a Toprak-tabiaszi erőd alatt szintén három kész,

*) A bécsi állami levéltár (Turcica) engedte azokat át a történeti kiállításra.

**) Az örmény időszámítás (aera Armenorum), mely II. Mózes katholicostól (patriarcha) ered, 551. évben, Kr. n. kezdődik, a jelen század elejéig általános használatban volt; az óta a keresztény időszámítással együtt fordul elő.

a Karakas-kuleszinál pedig, valamint a Frenki-kuleszinál is egy. Ha a löporraktár felgyújtását illetőleg kérdez ön, ime azon bizonyos egyén válasza: Már mondtam neked, hogy onnan felülről levelet várok; majd meglátjuk, micsoda jutalmat fognak felajánlani! Én azt mondom neki, magamra vállalom a felelősséget, hogy ezer darab aranyat fog kapni, mire ő azt válaszolta, hogy azt nem hiszi el addig, míg onnan felülről levelet nem kap. Így áll a dolog; én mitsem tehetek; én tudósítottam önt, s ha ön nem tud oly levelet hozzám juttatni, melylyel tette birhatnám, az ön hibája, s nekem nincs mit szememre vetnem. Ezek itt csak attól félnek, hogy a Bolaki-kapu alá van aknázva, ez haláluk lenne. Már gyakran akartam önnek írni, de ezek a barbakrok nem engednek keresztény ember közelébe jutnom. Azonban kérdezze ki jól Gregort *) a felől, a mit élő szóval reá bízam.“

III. „Tudtára adom, hogy minden lehető el kell követniök, csakhogy a vizet hatalmukba keríthessék. Ha már egyszer hatalmukban van, övék leend a vár is. A Toprak-tabiaszinál három akna van, a Karakas-kuleszinál pedig, valamint a Frenki-kuleszinál is egy-egy. Kövessenek el mindent, hogy a viz uraivá lehessenek s robbantsanak fel egy aknát a Toprak-tabiaszi oldalán. Ez a kutya nem akarja felrobbantani a löpor-raktárt, mondván, hogy nem kapott onnan felülről levelet. Mit tegyek? Pedig már oly sokszor megírtam, hogy küldjön egy levelet a végből, hogy biztosíthassam őt. Mit kell tennem? „Ön a hibás, mondá most félek.“ Jövőben kövessenek el mindent, hogy hatalmukba keríthessék a vizet. A vár romlása a viz elvételeitől függ, s azon aknától, mely az erőd egy részét fel fogja robbantani, melynek utána ostrommal könnyen beveszik. Azon bizonyos egyén azt mondá: „Ha valaki vezéreteknék egy levelét küldte volna el, melyben ezer aranyat ígér a löporos torony felrobbantásáért, most már mindennek vége volna.“ „A légberöpités után, mondja, elszököm önnel; ha azonban nem adják meg a díjt, mily helyzetbe jutok? Kezeikbe esem.“

A negyedik levél, melyen a kelet helye kiegészített, következőleg hangzik:

*) Gergely, a már említettük örmény küldöncz.

IV. „Tudtára adom, hogy a vár romlása a viz elvételeitől függ. A viz elvétele után a várat is beveendik. Azonban a vízhez vezető úton három akna van, a Khorosz-kapuszi (Kakas-kapu) irányában. A Toprak-tabiaszinál is három akna van, úgy a Frenki-kuleszinál is egy. Most éppen azon vannak, hogy ott, t. i. a Frenki-kuleszinál egy új aknát ásanak. A várban kevés az ember, naponta 40—50 vész el. Kövessenek el minden lehető, hogy a víztől megfoszszák őket s robbantsanak fel egy aknát a Toprak-tabiaszi táján, mert akkor az ostrom könnyebb leend. Az emberek félnek itt benn a víz miatt, ostromoljanak a Khorosz-kapuszi táján s induljanak a Tabak-hane (timár-ház) felé, mely a Bole (?) oldalán van. Ha e két oldalról támadnak, hatalmukba ejtendik a vizet, mert nincs annyi erejük, hogy a várat is, meg a vizet is egyszerre megvédelmezhetnék.“

Még inkább megviselte a tűz az utolsó két levelet, melyekben pontozással fogjuk jelezni pusztító nyomait.

V. „Tudtára adom, ha kérdez ön a vár állapota felől, hogy alig van benne ember; naponta 40—50 öletik meg. A Toprak-tabiaszinál három kész akna van s egy a Karakas-kuleszinál. Van még a Frenki-kuleszinál is egy, de most egy másik két akna a Frenki-kuleszi három akna van a Khorosz-kapuszi táján ez . . . kerítsék hatalmukba a vizet . . . fogják a várat is . . . vagy robbantsák . . . a Toprak-kapuszit . . . mely oldalán a viz, a viz. A löpor-raktárt illetőleg még egyszer értesítem, hogy ez a kutya levelet várt az örgróftól; már 5—6 levelemmel tudtára adtam önnek, hogy írjon, de ön semmit sem írt; ez az ember nem fog nekem elhinni semmit. Fog-e bizni szavaimban? Lehetetlen, ön nem tesz helyesen. Két magyar érkezett ide s hozott a szegedi főparancsnoktól levelet a pasa számára, mely szerint a nagyvezér megérkezett volna Belgrádra. Azt mondták, hogy a főparancsnok eljön Pes. Nem tudom, igaz-e; annyi bizonyos, hogy a magyarok levelet hoztak s átadták a pasának. Kövessenek el mindent, hogy a vizet hatalmukba ejtsék. A viz, a viz az ő romlásuk.“

VI. „Értesítem, hogy a várban csak igen kevés ember van. Naponta 50-60 öletik meg a taraczkgranátok által . . .

kerítsék hatalmukba a vizet, s urai lesznek a várnak a Khorosz-kapuszi . . . akkor a vizet könnyű szerrel Három akna van . . . ugyan csak három a Toprak-tabiaszinál ostromoljanak . . . a Toprak-tabiaszi oldalán Mire várnak még? Kevés az ember, nincs mit felni. Itt mindenki csüggeteg A Frenki-kuleszinál is van még egy akna, valamint a Karakas-kuleszinál is. Két magyar érkezett Szegedről. levelet hoztak a pasának azt írja, hogy két ezer tatárral segítségre fog jönni. Kerítsék minden áron hatalmukba a vizet; a vizet, mindig csak a vizet! A lópor-raktár dolgát illetőleg az a kutya most sem akar, s mindig csak azt mondja, hogy nem kapott onnan felülről levelet; s még azt is mondja: Mit fognak nekem adni, ha megtettem? A mi engem illet, mit tehetek? Ön a hibás. Többször irtam önnek, de ön nem irt még csak feleletet, egy levelet sem a végből, hogy ennek a kutyának eloszlathassam kételyeit. Én nem vagyok hibás."

A víz, t. i. a Duna elrekesztésének kivihetlen eszméjén kívül egy terv vonul végig e leveleken: felrobbantása a Zsigmond király egykori palotájából lópor-raktárrá alakított épületnek, melyben nyolczezer mázsa lóport őriztek a törökök. Mint látjuk, Gábor mester meg is nyert a merész vállalat végrehajtására egy török csorbadsit, de hasztalan volt minden sürgetése Diodatonál, a kikötött ezer magyar arany jutalomról nem tudott írásbeli ígéretet kapni Badeni Hermann őgróftól. Azt kell hinnünk, sikerült e nélkül is meggyőznie a törököt, hogy a jutalom nem fog elmaradni. Jul. 22-én felrobbant végre a nagy lópor-raktár, másfél ezer töröknek oltották ki életét az iszonyú erővel szerterőpkedő kódarabok s mintegy hatvan lábnyi nagy rés támadt a várpalotának falán is. Ez a robbanás volt az ostromnak első szerencsés eseménye a keresztény seregre nézve. Ettől kezdve csak idő kérdése volt Budának megvívása, s vele Magyarországnak felszabadítása a török rabiga alól.

Az erdélyi örmény családnevek kultur történeti szempontból. *)

Irta DR. PÁTRUBÁNY LUKÁCS.
(Szerző nagyobb tanulmánya alapján.)

Az erdélyi örmény családnevek közt nem egy van, mely a nyelvtudomány által hozzáférhetővé téve, történetileg érdekes tanúságot rejt magában. Ez állítást akarom jelen alkalommal néhány példával igazolni.

Két családnév Jolmelik és Jolbej az erdélyi örmények költözködésére vet világot. Mindkettő török-tatár szó. Jolmelik jelentése Útkirály, Jolbej-é Útfőnök. Hogyan magyarázható e családnevek jelentése másként, mint hogy ama családnak, mely a Jolmelik nevet viseli, egyik őse, kitől a család nevét is örökölte, a kivándorlók élén állott; másrészt a Jolbej csakis úgy értelmezhető, hogy a kivándorlás rendezett volt, apróbb csapatokra oszlott, melyek fölött útfőnökök állottak, s magától értetődik, hogy ezek viszont a Jolmelik-nek voltak alárendelve. Szembeszökő, hogy mindkét családnév török-tatár eredetű. E körülmény a Jolmelik és Jolbej családnevek keletkezését ama korba helyezi, mely az erdélyi örményeknek Ániból, a pakraduni fővárosból, a tatárok pusztításai elől 1239-ben a kipesak tatárok földre költözésükkel kezdődik, magában foglalja Krimben való tartzkodásukat és Lengyelországba menekülésükkel ér véget, mely utóbbi helyről jöttek be a jelenlegi erdélyi örmények Moldván és Oláhországon keresztül új hazájukba 1672-ben. Mert a kipesak tatárok között anynyira elsajátították az Ani-beli örmények a tatár nyelvet, hogy azt anyanyelvükként beszéltek s innen van, hogy Lengyelországban e korból mai napig is maradtak fenn tatár-örmény kevert nyelven irt nyelvilag és részben tartalmilag is nagybecsű imádságos és törvénykezési könyvek, sőt Lukácsi állítása szerent ilyen krimiai tatár imádságos könyv a szamosújvári templomi könyvtárnak is egyik világhírű disze.**) A mit

*) E család neveket közli és értelmezi Szongott „A hazai örmények vezeték- és keresztnévei” című dolgozatában.

**) Az itt említett munka 119 kicsiny lapból álló hittan és imádságos könyv; címe: Katechizm z Okazyi Tatarzyca. E könyv egy-egy lapja felváltva tatár, másik lengyel. Lembergben adta ki 1727-ben egy Jezsuita misionarius ki úgy látszik Perzsiában működött. — Könyvtári szám 358. A szerk.